

סימן עז.

"והאמת תהא נעדרת". על תעמולה ופירסומת בעולם התורה

לעינינו ומחריפה מידי יום, מושגי אנוש יסודיים ניתנים לשינוי ותמורה, סדרי החיים משתנים חדשים לבקרים ויחד עם משתנים המושגים ואמות המידה, כי דור תהפוכות המה לא רק במעשים, עיקר המהפכה בדעות ומושגים, מה שהיה טוב ומועיל אתמול אינו ראוי והולם את המחר.

הקללה של "השמן לב העם הזה ועיניו הכבד ואזניו השע פן יראה בעיניו ולכבו יבין ושכ ורפא לו" (ישעיהו ו'), המונעת את שיקול הדעת ואינה מאפשרת להגיע אל האמת, מקבל בדור האחרון תנופה מרובה בכלי התקשורת, אמצעי התפוצה והתהודה הרבים, מכבידים על העיניים, שולטים על האזניים, חודרים אל הלב פנימה, משמינים את לב העם ומונעים ממנו את שיקול הדעת וההכרעה הנבונה, והדברים אינם מתפתחים מאליהם, הכל נעשה במחשבה תחילה.

מדע שלם הבנוי על מחקרים, משאבים עצומים, שיטות וכלים מכלים שונים מופעלים כדי לשלוט על עיניו ואוזניו של האדם ודרכם לכבוש את לבו, התעמולה משמשת כיום תפקיד מרכזי וקובע ביותר במסחר, בשלטון, בחיי החברה ובכל שטח הנתון לשינוי ותמורה. ההשקעות העצומות בפירסומת הגוברות והולכות יש בהם כדי להוכיח את ההשפעה המירבית. כלל ידוע הוא שההצלחה שהצלחה מסחרית תלויה בתעמולה ופירסומת לא פחות מטיב המוצר. ואישיותו של אדם נקבעת בעיני הבריות ע"י יחסי הצבור שלו יותר מאשר מעשיו ומפעליו. מושגים של "יצירת דעת קהל", "שטיפת מח" "תעמולה פסיכולוגית", "יחסי צבור" ואף "הקניית ערכים", הם סחורה ממשית העוברת לסוחר בשירותי הפרסום ובחברות התעמולה והכסף יענה את הכל, מידת ההשקעה בשירותי הפרסום, קובעת את ערכו של המוצר, בעידן זה "לשכות את העין, לכבוש את האוזן ולחדור אל הלב", הוא מקצוע כל כך שימושי, מה הפלא שהאמת נעדרת וליבות בני אדם אינם ברשותם, ככל שהתעמולה והפירסומת גדלים, חוש ההכחנה וכושר השיפוט נפגם, חומריות וגשמיות העולם הזה מחשיכים את העיניים וקשה להבחין ולהכיר את האמת.

על חבלי הלידה שבסוף הגלות שנינו במשנה: "בעקבות משיחא חוצפא סגי, היוקר יאמיר, המלכות תהפך למינות, חכמת חכמים תסרח, יראי חטא ימאסו, והאמת תהא נעדרת וכו', לפני הדור כפני הכלב" (סוטה מ"ט:), ויש להבין, בדור תהפוכות של בנים לא אמן כס, שהחוצפה תגבר, החכמה תסרח, ויראי חטא ימאסו, מה מקום לחפש אחר האמת, ברור שהשקר ישלוט בכיפה ומה צורך בהדגשה שהאמת תהא נעדרת, ונראה שהכוונה שגם אמת זו, שהחוצפה יסגי והיוקר יאמיר וחכמת חכמים תסרח, תהא נעדרת ולא יעריכו את המצב לאמיתו, לפי שאמות המידה והמושגים גם הם יהיו רחוקים מן האמת, שיחשבו את החוצפה לחכמה ואת היוקר לזול, ולא ידעו ולא יבינו לפני הדור כפני הכלב לפי ש"בחשכה יתהלכו".

את חשכת הגלות, ואת המשל, "תשת חושך ויהי לילה" — זה העולם הזה הדומה ללילה, האיר באור יקרות הרמח"ל במסילת ישרים פרק ג' ו"ל: "והבן כמה נפלא המאמר הזה למי שמעמיק בו, כי הגה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר שיגרם לעין האדם, או שיכסה העין שלא יראה מה לפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד, כן חומריות וגשמיות העולם הזה וכו', האחת שאינו מניח שיראה המכשולות שבדרכי העולם, הטעות השניה קשה מן הראשונה והיא שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאילו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא ממש רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזקים מעשיהם הרעים". עכ"ל. על רעה זו של חכמה המטעה את העיניים והלב, מדגישה המשנה שבעקבות משיחא החושך יכסה ארץ עד כדי כך שאע"פ שהחוצפה תסגי היוקר יאמיר, ועם כל הצרות הירידה תהא תלויה ביותר, האמת תהא נעדרת ולא ידעו ולא יבינו את המצב לפי שגם המושגים היסודיים, כרע וטוב, יוקר וזול, חכמה וחוצפה ישמשו בערבוביא כשבחשכה יתהלכו.

קללה זו ש"האמת תהא נעדרת" שכני אדם מאבדים את אמות המידה הנכונות, את חוש ההבחנה ואת כח השיפוט וההכרעה, מתגשמת

ידיד שנוהג לחלק מכספי מעשר למוסדות תורה וחסד, פנה אלי בשאלה, שמחריפה מדי שנה, תמורת תרומותיו למוסדות מכסף מעשר, אכל השנה כמה סעודות ערב במלונות יוקרה במסגרת "דינרים", קיבל מתנות, דברי פרסום, וזכיות הגרלה שערכם הכולל שווה כמעט למחצית סכום תרומותיו, היות והארוחות והמתנות נכפו עליו, שאל להלכה אם יכול הוא להחשיבם כתרומה מכספי מעשר. מאידך קבל בפני ראש ישיבה מפורסם, שהנורמות החדשות בגביית כספים ודרכי תעמולה אוכלים חלקה טובה, בגשמיות וברוחניות, ואינו דומה חוג בית צנוע שנעשה לפני שנים, ל"דינר" יוקרתי שהכנסתו מעוטה וחרפתו מרובה, גדולי תורה נקיי דעת אינם יכולים ואינם מסוגלים להתמודד עם השיטות החדשות. ודוקא המוסדות הגדולים שלהם נאווה תהלה, נדחקים לקרן זוית. יש חשש רציני שגם בקודש פנימה האמת תהא נעדרת, עקב שיטות התעמולה והפרסום החדשות. מוסדות שיש להם העוז, הזמן והכסף לפרסומת ותעמולה, בכל הארץ יצא קום, וגם אם אינם ראויים ישמע בקצה תבל מיליהם, ואילו המוסדות הגדולים של נקיי הדעת, שאין להם הזמן והכסף לתעמולה ופרסומת יוצאים נפסדים.

עד כמה רחוקה התעמולה מדרך התורה גם כשהיא נעשית לשם שמים, לצורך קיום ישיבה וביסוסה, למדים אנו מדבריו של אחד מגדולי המוסר שנוקק לשאלה זו, כמלחמת העולם הראשונה נשארה ישיבת טלז היחידה שלא גלתה, למרות גודלה של הישיבה לא זכתה להכרה רשמית של השלטונות, ובני הישיבה סבלו מגזירות שונות, לפתע נתפרסמה ידיעה שישביה קטנה בת שלש עשרה תלמידים נפתחה בטכס גדול ובתעמולה רבה וקיבלה הכרה כישיבה הרישמית היחידה של כל בני ליטא. הידיעה הכתה גלים והיו שבאו בטענות שישביה טלז לוקה בחסר, בתעמולה ופרסומת המתאימים לה עד כדי איבוד מעמדה הציבורי. ראש ישיבת טלז הגאון ר' יוסף בלוך זצ"ל שהיה ער לרחשי לב תלמידיו, נשא שיחה מקיפה בענין שנתפרסמת תחת הכותרת "לקדשו לכהנו לי" בשעורי דעת חלק ג', שיעור דעת זה ממנו פינה וממנו יסוד לדרכה של תורה בניהול ישיבה, וראויים הדברים ללימוד מעמיק ועיון רב. נצטט רק מספר שורות שיש בהם ללמד על הסלידה של נקיי הדעת מתעמולה ופרסומת וז"ל שם: "והנה בישיבת טלז עיקר מחשבתם ועבודתם של העומדים בראש המוסד הוא רק להיטיב ולשכלל את הצד

שיטות התעמולה והפרסומת החדשים חדרו גם אל הקודש פנימה, עולם התורה נזקק אף הוא לשרותי פרסום ודרכי תעמולה, ומתפתחים דרכים ושיטות אשר לא שערום אבותינו, תורה מצוות ומעשים טובים מוצעים בהכרזה על אבן המקח, ומתפרסמים בשיטות וכלים שונים, זריזים מנסים לקצור הצלחה ע"י תפוצה ותהודה מירביים, דוגמת שיטות המסחר החדשות. וסגנון הפרסומת המקצועי קונה לו שביתה בקרב בני תורה. וכאן הבן שואל, האם זו דרכה של תורה, שגם בדברים שבקדושה כרוכלא ליחשיב וליזיל. האם אין חשש שתהא האמת נעדרת ע"י עוצמת הפרסומת, האם השקעה שניראית כדאית לתקופה קצרה, שווה לנזק הרוחני והגשמי שעלול להגרם לעולם התורה, עקב טשטוש המושגים וההדים המדומים, האם השיטות החדשות של הפרסומאים הסגנון ודרכי התעמולה נבדקו לאור ההלכה ותואמות הם את דרך המוסר כדי להשתמש בהם גם בתורה ומצוות.

דומני שבזמן האחרון שופרות התעמולה עברו את גבול הטעם הטוב והרצוי, מודעות בנוסח צעקני וקריאות הצלה בסגנון שוד ושבר, גם אם כנים הם ונעשים מתוך דאגה ומסירות, גוררים אחריהם חוסר עדנה וצניעות ומגבירים את צעקת הדל. החשבון שהד הצעקה יגביר את הצדקה אינו שווה את הנזק של "אוי לו לצועק יותר מן הנצעק" (עיין ב"ק צ"ג), ועם כל הרצון להרבות בצדקה אל לנו לפרסם הצעקות ובעקיפין לעודדם לפי שהפיוס בדברים והדאגה לנפשו וכבודו של העני חשובה יותר מגודל התרומות. בקריאתם של גדולי תורה העומדים לימין אביון ברכה רבה וזכות גדולה, אולם כשהדברים מתפרסמים בתפוצה רבה ובתדירות גבוהה מאבדים הם את ערכם. (ויש לפעמים שהחתימות נמדדים במידה משקל ומנין ומתפרסמים בצורה שאינה מוסיפה כבוד. וד"ל). גם בקרב מחנינו הפרסומת הפכה מקצוע והתעמולה מקור הכנסה, המצוות מוצעים לא רק על פי טיב המוצר, יותר ויותר מושם הדגש על האריזה, צרכי צדקה נארזים בערבי שירה, ערבי ראינות וכדו', ויש אף עיסקות חבילה הקושרות ישיבות וגדולי תורה עם אומנים בכפיפה אחת. ואם כי הכל נעשה מתוך רצון להגדיל תורה ולהאדירה, לא תמיד האריזה מתאימה, והשילוב עולה יפה. דומני שמתפתחת תחרות סמויה בממדי התעמולה והפרסומת וגבאי צדקה ומוסדות תורה נאלצים להשקיע כסף יקר על התעמולה והאריזה יותר מאשר על טיב המוצר.

וזאת למודעי, אין הכוונה שיש לשלול תעמולה ופרסומת בעולם התורה גם אם זו הוא לאניני טעם ונקיי הדעת, מותר ואף מצוה לפרסם עושי מצוה, וכן מותר להשתמש בדרכים שונות להגביר מצוות ומעשים טובים, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, הפרסומת עצמה אינה זרה לרוח התורה, ואינה סותרת את ההצנע לכת, וכבר מצינו כמה העריכו חז"ל והחשיבו מצוות משום שיש בהן פירסומי ניסא, כל האמור הוא על דרכי התעמולה והפרסומת החדשים, השמים את הדגש על התהודה הרבה, הכובשים את העינים והאוזנים, ויוצרים "דעת קהל". מותר ואף מצוה לדבר אל לבו של אדם ולשכנעו לדבר מצוה, יש לדבר אליו את האמת לפתח את רצונו, ולעורר את רגשותיו, אבל לא להקהות את חושיו ולפתותו בהדים כוזבים. נרות חנוכה יוכיחו מה הוא דרך הפרסום הנכונה היעילה והמותרת, משום פירסומי ניסא הורו לנו חכמים להדליק "נר חנוכה איש וביתו", לא נצטוינו לפרסם ברעש ובהמולה, הרעש וההדר ההמוני גדול הוא בשעתו, אבל אינו חודר אל הלב ואינו בר קיימא, הדלקה פרטית אישית אין בה רעש, אבל יש בה כדי לדבר אל הלב, לפתח את המחשבה, ולעורר את הרגשות. ניטיב לעשות אם נבחר בדרך זו להגדיל תורה ולהאדירה.

הרוחני שבו, ולא רק שאינם משתדלים לעשות פרסומת עם שקרים וגוזמאות וכדומה אשר הוא דבר טמא ומכוער אשר כל בעל נפש יגעל מזה ויביט על זה בשאט נפש, וח"ו לעסוק בזה ולשים לב על זה, אבל גם הדברים המותרים והנחוצים לישיבה למצבה החומרי, גם על זה לא ישימו עינים כל כך להשתדל בזה כמו שמשתדלים במקומות אחרים. סיבת הדבר היא כי באמת אחרי שמנהלי הישיבה עיקר אצלם הוא לפעול, להשפיע תורה אמיתית ויראת ה' כפי שאפשר, ולזה נחוץ להכניס בישיבה רוח קדושה במדה מרובה, ואי אפשר שעניני חומר יקחו חלק גדול בנפשותם ורעיונם כאשר אחד סותר את חברו כי מוגבל הוא ליבו של האדם וכו"ו עכ"ל. וראויים הדברים למי שאמרם.

נכון שהדוגמא קיצונית, לא כל אדם נקי בדעתו כדוגמת הגאון מטלז. ואי אפשר לדרוש דרגה כה גבוהה של בטחון אמונה ונקיות עד כדי נטישת דרך התעמולה וההדר החיצוני, "גם בדברים המותרים והנחוצים לישיבה ולמצבה החומרי", אבל יש להשתדל שהתעמולה והפרסומת יעשו לפחות במסגרת ההלכה "מבלי שקרים וגוזמאות וכדומה שהוא דבר מכוער" כלשונו של בעל המוסר, וגם אם המטרה קדושה ונעלה כבר פירשו "צדק בצדק תרדוף".

סימן עח.

העיר שחברה לה יחדיו

המאחד את העם, וירושלים כמרכז התורה והקדושה, מבטא דוד המלך בהמשך הפרק (תהלים קכו): "ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל", וזו סגולתה של ירושלים שעושה את כל ישראל חברים "כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד". ובכך יחודה כנגד ירושלים של מעלה. על כן יש לשאול בשלום ירושלים גם "למען אחי ורעי", בכדי שתהא המרכז המאחד ומגבש את האומה, וגם "למען בית ה' אלוקינו אבקשה טוב לך". שהרי

את ירושלים הבנויה הגדיר דוד המלך כ"עיר שחברה לה יחדיו" ופירשו חז"ל בהגדרה זו שני פירושים. "עיר שעושה את כל ישראל חברים" (ירי' חגיגה פ"ג) ו"ירושלים של מטה הבנויה כנגד ירושלים של מעלה" (תענית ה:). ונראה שהפירושים, שנים שהם אחד. לפי שאחדות העם מותנית וקשורה בירושלים של מעלה, והתעלות ירושלים של מטה היא רק כשכל ישראל חברים. את שתי הסגולות שהם אחד, ירושלים כמרכז